

A. Gergely András

A „valóság pedagógiájától” a pedagógia valóságáig

T. Kiss Tamás könyve monográfia. Másként szólva: egytémájú mű a szónak abban a hagyománytartó értelmében, hogy a föltárandó témakör lényegében összes árnyalt kép-elemét úgy építi teljesebb összképbe, hogy sem idői, sem téri értelemben nem hagy hiátusokat, amennyiben ezt a tárgy és a források rendelkezésre álló egységei lehetővé teszik.

Impozáns ívű, széles merítésű áttekintésében szerzőnk a címben jelzett talányos témakör aprólékos rajzát adja, esetenként szinte konok precizitással mutatja be a magyar társadalmi önismeret – vagy mondjunk talán közismeret? – egy jellegzetesnek mondható korszakát (pontosabban inkább két vagy több időszakát), s világítja meg ezeknek szociálpedagógiai, mentalitáshistóriai és szociológiai összefüggéseit. Röviden: az 1960-as évek végétől az 1980-as évek végéig társadalomismereti gyakorlattá vált falukutató táborokról, valóságfeltáró terepkutatásokról olvashatunk, amelyek nem pusztán falujáró „népművelési” kirándulások voltak, hanem a (felnőtt)képzés sajátos színterei sok száz diák, s ennek révén egy egész nemzedék számára.

De miért „Tett-Helyek”, amelyekről itt szó van? Milyen helyek és milyen tettek nyomon követését vállalta T. Kiss, amikor kisöpört irattárak, megszűnő intézmények megmentett dokumentumaiból, egy elhalt (vagy tán csak „elaludt”?) mozgalom nyomában hiánypótló adatgyűjtésre, -fel-

dolgozásra, majd végül összegző műre vállalkozott? Mit találhatott azok körében, akik egykor e falukutató táborok felelős szervezői, elméleti iránymutatói voltak, s mit azoknál, akik akkor még diákként, kezdő kutatóként, tapasztalni éhes fiatalokként járták meg a „népismeret”, társadalomismeret első útvesztőit, vagy szereztek be sokadik meggyőző terepélményüket? S hogyan illesztette mindezt gondolati egységbe, elmondható formába, forrásműnek is alkalmas alapozó opuszba?

Akötet a társadalmi valóságismeret, a hazai valóságkutatás egy több ízben is reflektorfénybe került korszakával indít, amikor írók és publicisták, néprajzosok, jogászok és közgazdászok, orvosok és tanítók kezdtek bele olyan aktuális népismereti forrásanyag fölhalmozásába, amelynek „hasznosításától” azt remélték, hogy erkölcsi példázatul szolgál majd az irányító hatalmaknak, kormányzóknak és kisbírónak, tanfelügyelőnek és „nemzetnevelőnek”, lekipásztornak és demográfusnak egyaránt. A kiegyezéstől a második világháborúig tartó időszakban, különböző helyszíneken és el-eltérő témaköröket vállalva „kirajzó” társadalomkutató táborok különböző tónusú, esetenként más-más mélységű, de pedagógiai értelemben fölöttébb tanulságos összképet adtak akkoriban az ország népeiről, s e társadalomismeret rangja mindmáig komoly becsben maradt. E közmegbecsülés, és számos húszas-harmincas-negyvenes években megjelent terepkutatás későbbi

újrakegyezése serkentette a hatvanas évek végétől ismét megkezdődő mozgalmat, nemegyszer épp azok részvételével, iránymutató segítségével vagy elméleti és gyakorlati irányításával, akik egykor tagjai, alkotói voltak a mozgalmas vidékjárnak vagy később a NÉKOSZ-os „valóság pedagógiájának”. Tettek inspirálták a hatvanas-nyolcvanas évek egyetemista korosztályát, hogy tényleges valóságismeretre törekedjen, s a Helyek maradtak befogadókészek, ahol választ remélhettek a kérdezők. E helyek és helyszínek szolgálták anno a népi írók mozgalmának is megdöbbentő információval, letaglózó állapotrajzzal, s váltak ugyancsak kontrasztos „másság” helyszínévé utóbb azok számára is, akik a könyvekből és tanítási órákon kapott társadalomismerettel nem lehettek elégedettek, ezért kíváncsisággal vállalták a tapasztalás kínját és örömeit. E kötetben is ugyanúgy ráláthatunk a magyar társadalmi „mélyvalóság” egyes tereumaira, az ott járó felfedezőkre, és elcsodálkozhatunk „saját indiánjainkon”, akiket éppoly kevésbé ismerünk, mint a csiwavákat vagy kwakiutlokat.

T. Kiss tettekről beszél, amikor a magyar társadalomkutatás évszázados hagyományának rangját vázolja föl, s midőn a fél-évszázados rejtett feszültséget körvonalazza: kiknek és milyen társadalomismeretre volt szüksége, kik és miért kerestek új utakat a valóság vonzásában, hogyan és mikor találkozhattak érdemben azokkal a helyekkel, ahol a történeti kontinuitás még honos volt, vagy ahol a szocializmus-kori megalomániás fejlesztési elgondolások épp a hagyomány értékeit számolták föl a leghamarabb. Tevőleges, a megismerésért tenni képes és hajlandó kutatókról, egyetemi hallgatókról, helyi népművelőkről, tanáreberekről, lelkiatyákról és kombájnosokról vagy fóliás kertészekről és tanyai iskolásokról van szó ezekben a tábori ta-

lálkozásokban. No meg tudományos igényű kérdésfeltevésekről és helyi igényű válaszokról, újrakérdezésről és más válaszókról. Tettek, tenni akarások és helyszínek, helyi színek és tettvágyak egyvelege rejtőzködik e sorok mögött, ahol a felsorolások, tematikus listák, táborigramok, kutatói aspirációk hordozzák a megismerés vágyát, vagyis annak igényét, hogy a társadalmi valóság megismerése nevelő eszköz legyen azok kezében, akik a teljesebb tudás, az igényesebb belátás vagy a nem evidens történések mögött rejlő titkok megfejtésére merészek. Elkezdődik ez a folyamat akkor, amidőn a társadalomismeret nemcsak hiányos, elavult, hiteltelen immár, de amikor már kénytelen fölbredni a gyanakvás, hogy azért nem lehetnek érvényesek jobbító Tetteink, mert nem ismerjük a Helyek szellemiségét, nincs reális képünk a „genius loci” milyenségéről. A húszas-negyvenes évek falu-, tanya-, város-, lakótelep- és barlanglakás-kutatói nemcsak tapasztalni és megfogalmazni, felkiáltó módban közreadni törekedtek társadalmi tapasztalataikat, hanem hittek is abban, hogy a társadalmi valóság pusztá felmutatása is olyan didaktikai, pedagógiai, mentális hatású lehet, hogy talán megrengeti a magabiztos „mindentudás” bevehetetlen falait, és szolidaritást ébreszthet a megoldást keresők körében. A valóság pedagógiájában hinni azóta is felelős kötelessége a jobbító igényű értelmiségi szereptudatnak, a „Fáklya” példájával fényt, kiutat, megoldást kínálva azoknak, akiknek erre talán már igénye sincsen. T. Kiss e valóságpedagógiai előtörténetből vezetni tábor-kalauzát addig a „rendszerváltás előestéjén” fogant állapotig, mikor már a pedagógia valóságának kellett szembesülnie a kutatások megfogalmazásával, az egyre reménytelenebbé váló valóságismerettel, a növekvő érdektelenséggel, amely az intézményesült önismeret-kutatást körülvette.

A kötet íve tehát a valóságismeret és a megismert valóság közötti támpontok között feszül. Súlypontos fejezetei három egységre, vagy időkörre tagolódnak: elsőként a két világháború közötti falukutatói és társadalomismereti előzményekre, tudománytörténeti örökségre épülő tudástárat veszi szemügyre és ismerteti bőséges forrásanyagra utalva. Erre alapozza, de a történeti és kutatáselméleti cezúra okán (a negyvenes-ötvenes évek hamisvalóság-tanításai közepette „nem lett volna szükség” szociológiai önismeretre...) ettől el is különíti a hatvanas évek végétől a nyolcvanas évek végéig ívelő korszak megrajzolását a második nagyobb blokkban. A harmadik korszak napjaink reflexiója e korábbi kettőre, részint már a szerző attitűdjéből, szakmai életútjából és korábbi publikációiból vagy tevékenységeiből is fakadó okok alapján. A három történelmi pillér közötti időszakban ugyanakkor kénytelen például „átlépni” a negyvenes-hatvanas évek településkutatói és honismereti szakaszát, amelyből szinte teljes mértékben hiányzott a formális statisztikai-demográfiai vagy sematizált strukturaleírást meghaladni képes közismereti forrásanyag. Hiányoztak a szervezett kutatások, s annak megvallása is, hogy nem tudjuk, amit tudnunk kéne: miként áll a helyzet a faluban és a rurális társadalomban, s milyen tettekre volna szükség azokon kívül, amelyeket az osztályideológia előír.

Ismét csak a tettek és a helyek! Ahogy a kötet vége, az „együttes élmény” igénye és ez igény ellehetetlenülése szinte előre jelzi a tettek, a cselekvés, a segítség reménytelenségét, úgy a „mozgalmi” cél, a valóság-megismerés vágya is egyre okafogyottabbá válik. A kilencvenes évek-

től lényegében megszűnnek a kutatótáborok, elmarad a támogatás a társadalomismereti tudásterületek fejlesztése terén, elhalnak önismereti kurzusok, elnéptelenednek a népfőiskolák, relativizálódik a helyek értéke és a tettek tartalma. Új korszak indul a rendszerváltó évekkel, ahol a szerző már abbahagyja áttekin-tését. De hogy célja és normái, értékelő gesztusa és felelős vállalása miként hat vissza a valóságismeret és a társadalmi terepismeret oktatásának egészére, erről még ő maga vall záró bekezdéseiben: „Az 1970-es és az 1980-as évek különféle elnevezésű táborainak vitathatatlan érdemei között szükséges számon tartani, hogy valamennyi jelentős szerepet vállalt az új értelmiségi elit kialakításában, amely a rendszerváltás időszakában (1989/90) meghatározó, azt követően pedig különféle területeken fontos szerepet töltött be.”

T. Kiss Tamás nem először fog monografikus műbe, s jól ismeri ennek játékszabályait, formanyelvét, kötöttségeit. Amit e munkájában összeállított, azt nem tette meg más, s emiatt akkor is alapművet alkotott, ha az utókor (talán más források ismeretében, más aspektusból vagy más horizont felvázolásával) majd kiegészítéseket fűz hozzá. Tanítani, tudni, kételkedni és kérdezni egyaránt fontos maradt azoknak, akik helyek és tettek összefüggései között keresik a válaszokat és újabb kérdéseket. Tudomány és társadalom, társadalomtudomány és tudástársadalom nem csupán szójátékok elemei, hanem a változó világ reflexív felfogásának eszközei. Legalábbis addig, amíg a tettek és a helyek különbségei még a valósághoz viszonyulás embernevelő hatásához tartoznak.

(T. Kiss Tamás: Tett(Hely)ek. Egyetemisták valóságkutató táborai Magyarországon a 20. században. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007)

Egeresi László

Ismeretlen föld a Holt-tengertől keletre

A *Kréné* jól ismert az orientalisztikát művelő és olvasó nagyközönség előtt. A sorozatban eddig csupa olyan könyv jelent meg, amelyek továbbvitték és mélyítették a hazai óorkutatást. Méltán lett néhány év alatt az Új Mandátum Könyvkiadó az egyik legnépszerűbb kiadó az ókortudomány, különösen a bibliakutatás hívei között, hiszen a szakavatott szerzők (Karasszon István, Kószeghy Miklós, Fröhlich Ida, Jutta Hausmann) mind-mind élvonalbeliek, akik nemcsak szakértelmükkel, hanem érthető, nem ritkán humoros stílusukkal is lebilincselik az olvasót. Ez a könyv is szépen illeszkedik a megjelentekhez. Külsejét illetően hasonló a sorozat többi tagjához: esztétikus borítólappal, erős kötés és szép tördelés jellemzi. Önmagában ez természetesnek tűnhet, de manapság nem az: annyi igénytelen, rosszul tördelt, csúnyán szerkesztett kiadvánnyal találkozni a mai magyar könyvpiacra, hogy a szép könyvnek tényleg lehet és kell örülni.

Tavaly Izraelben egy rendkívül jól felkészült idegenvezető, az erdélyi szombatos őskőtől származó Tibor Jordániára mutatva így szólt, amint Maszada felé haladtunk: „ha valaki meg akarja ismerni a bibliai Izrael történelmét, akkor a Jordán túlsó partját is be kell járnia.” Ezek a szavak jutottak eszembe, amikor debreceni kollégám könyvét a kezembe vettem. Még a teológiai oktatásból is jócskán kimarad a Jordántól keletre fekvő területek történelmének és bibliai tradícióinak a vizsgálata. Ilyen

szempontból hiánypótló alkotás született. Magyarországon ugyanis Rosenblüth Márton 1938-ban publikált *Móáb népe és története* című művének megjelenése óta senki nem foglalkozott ezzel a témával. Azóta pedig sok minden történt a bibliakutatásban. Két dolgot hadd emeljek ki. Egyrészt „felfedezték”, pontosabban elkezdték felfedezni a Jordánon túli területeket. Végre elkezdődött a térség régészeti feltérképezése. Bár aránytalanul kevés a feltárt terület a Jordán nyugati oldalához képest, megindult egy olyan folyamat, amely egyre több fekete foltot világít meg a térkép e részén. A másik az izraeli történetírás, illetve a korábban „bibliai régészetnek” nevezett diszciplína teljes átértékelése. Huszonöt-harminc éve a régészek „egyik kezükben az ásóval, másik kezükben a *Bibliával* végezték a feltárást.” E szakmai körökben jól ismert mondat azt jelenti, hogy a régészet céljának a *Biblia* igazolását tekintették. Bibliai személyeket, eseményeket, helyeket próbáltak kiolvasni a feltárt adatokból. Ma ez már nem így van. Elsősorban az újabb izraeli régésznevezékek teljesen szakítottak ezzel a felfogással (pl. Finkelstein). A feltárt adatokat elemzik, ennek során segítségül hívják forrásként olykor a *Bibliát* is, de már teljesen közömbös, hogy az eredmények megerősítik vagy cáfolják a *Biblia* által leírtakat. Olyan Izrael történet is létezik már, amely egyenesen két történelmet ír le (Liverani tollából): *A Biblia* által leírt történelmet, s Izrael külső források-

ból összeálló történelmét. A kettő között olykor jelentős különbség van. S mivel a régi nézetnek is jócskán vannak hívei, a történelemfelfogás körül zajló disputa az ún. minimalista-maximalista vita néven még ma is tart. Ezen a ponton kapcsolódik a történetünkbe Hodossy-Takács Előd a maga koncepciójával, amelyet számomra nagyon szimpatikusan, így fogalmaz meg: „Az egyik legfontosabb forrásom a *Biblia* volt, de a kutatásban végig arra törekedtem, hogy ez a kötet Móáb saját történetét és kultúráját vázolja fel. Nem az izraeliták Móáb-képére voltam kíváncsi.” (8. o.) Ez szép és erősen minimalista színezetű felfogás, amelyet a szerző, dicséretes módon, végig következetesen megtart. Csak sajnálni tudom, hogy nincs sokkal több feltárt volt móábi tell (feltárára váró régészeti domb), amely alapján a szerző cizelláltabb képet adna e nép történelméről. Arról pedig csak álmodhatunk, hogy valaha is lesz olyan személy, aki régészként vezethetné egy ilyen hely feltárását magyar református egyházunk képviselőjében. Pedig a szerző soraiból sugárzik, hogy e térség rabul ejtette.

A könyv hiánypótló jellege és a szerző felfogása után ejtsünk néhány szót a mű szerkezetéről is. A kutatástörténeti áttekintés után a forrásokkal ismerkedhetünk meg: a bibliai és *Biblián* kívüli anyaggal egyaránt. A vallástörténeti értékelés Móáb nemzeti istenéről, Kemosról szintén ide illő rész. A kortörténeti és politikatörténeti áttekintés ugyancsak értékes. Az írott források elemzésénél nem tudom, mennyire szükséges a vaskor kronológiai kérdésének ismertetése. A szakemberek ismerik az Albright és Aharoni nevéhez kapcsolódó rendszereket, illetve az utóbbi módosított változatát, a laikusok számára azonban ez a rész alighanem felesleges és talán egy kissé unalmas. Ugyanígy, a források ismertetésénél olvasunk arról (40. o.), hogy a

térségben beszélt nyelvek leginkább dialektusnak tekinthetők. A recenzens osztja e nézetet, de sokan nem. Itt megért volna legalább jegyzetben hivatkozni néhány kutatóra és kiadványra. A forráselemzésnél, különösen a bibliai forrásoknál mutatkozik meg a könyv egyik gyengéje, a német szerzők szinte teljes mellőzése. Genezist magyarázni Westermann kommentárja nélkül? Aki külön kutatóintézetet hozott létre a teremtésmítoszok és az őstörténetek kutatására (Gen. 1-11), valamint megírta a monumentális kommentárját? Azért is sajnálatosnak tartom ezt a hiányosságot, mert egyébként jól látszik, hogy a szerzőnek „van szeme a héber szöveghez”, ahogy mondani szokás, és utána járt az ókori fordításoktól a legmodernebb szintet képviselő angol nyelvű fordításokig (*New Revised Standard Version*, *New International Version*).

A szerző a magyarországi lehetőségeket meghazudtoló szorgalommal gyűjtötte össze és dolgozta fel az angol nyelvű szakirodalmat Móáb minden előbb felvázolt kérdésponjtjával kapcsolatban. Ezzel a fokozott erőfeszítéssel tudom magyarázni, hogy egy-két alapvető magyar nyelvű tanulmány is kimaradt a bibliográfiából. A másik alapvető kifogásom az újabb keletű nyelvészeti munkák használata. Tudom, a szerző nem hebraista, de a kritikus olykor kegyetlen. Miért kell folyton a BDB-re hivatkozni? (F. Brown, F. – S. R. Driver & C. A. Briggs: *The New Brown – Driver – Briggs – Gesenius Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson, 1990. A rövidítés a szerzők nevéből ered.) Tudom, hogy angolszász nyelvterületen évtizedekig ez volt a vezető héber szótár, de ma már ott sem ez a helyzet. Miután az új Köhler – Baumgartner szótárt (HALAT: L. Koehler – W. Baumgartner: *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum Alten Testament*. Leiden, 1974, E. J. Brill. A rövidítés a lexikon címéből ered.)

lefordították és kiadták angolul (HALOT: L. Koehler – W. Baumgartner: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Transl. M. E. J. Richardson, Leiden – Boston – Köln, 2001, E. J. Brill. A rövidítés itt is a címből ered.), azóta a BDB-t érdeme-sebb visszatenni a polcra. S akkor még nem beszéltem a Jenni–Westermann páros kézikönyvéről, amelynek egy ideje már szintén létezik angol fordítása. De mindez nem azt jelenti, hogy tartalmi tévedések csúsztak volna az elemzésbe. A szerző nagy türelemmel igyekszik megvizsgálni

minden részkérdést, s ennek gyümölcseit örömmel olvassuk.

Végül néhány szó a stílusról. Hodossy-Takács Előd szépen, pontosan és olvasmányosan fogalmaz. Csak egy-két elírás és stilisztikai hiba maradt a munkában. Összességében azt kell mondanom, hogy érthető nyelven, nagy szakértelemmel és kitartó szorgalommal megírt könyvet kaptunk tőle. Szívvel ajánlom e hasznos és érdekes olvasmányt mindazoknak, akik szeretnék megismerni Izrael – Jordánon túl fekvő – egykori szomszédját, Móábot.

(Hodossy-Takács Előd: *Móáb. Egy vaskori nép Izrael szomszédjában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008. Kréné sorozat 9. Sorozatszerkesztő: Kőszeghy Miklós. A recenzió eredetileg a debreceni Mediárium c. folyóirat 2009/1-2. számában jelent meg, az átvétel lehetőségét köszönjük!)

Domestic Infelicity

Boros László

Földrajzi lexikon a Zempléni-hegységről

Zempléni-hegység: a Hernád és a Bodrog között fekvő, az országhatáron emelkedő Nagy-Milictől a tokaji Nagy-hegyig terjedő, 1620 km² területű hegy- és dombvidéknek a földrajzi irodalomban és ennek folyamánként a nagyközönség körében széleskörűen használt neve. A geológusok – mivel az valójában az Eperjes–Tokaji-hegységnek nevezett vonulatsornak az országhatár által kettévágott délebbi része – leginkább Tokaji-hegységnek nevezik. A hegység neve a 20. századi Magyarország részletes tájféldrajzával foglalkozó munkákban is sokféle alakban jelenik meg. Cholnoky Jenő pl. ezt írja (1936): „Innen keletre kezdődik a Zempléni-vulkánsor. Régebben magam is Eperjes–Tokaji-hegységnek neveztem, de az elnevezés helytelen, mert először is Eperjes már kívül van a vulkánson, másodsor pedig a Tokaji-hegy nincsen benne a sorozatban, s nincs is a végén, hanem a déli harmadrész közepén ugrik előre. Az elnevezés tehát helytelen. A vulkánson nincs egész területével Zemplén vármegyében, de nagyobb és főként értékesebb része igenis Zemplénben van s az elnevezés rövidebb is, talán helyesebb lesz ezt használni.”

Hazánk e kis, de mégis jelentős szeletének alaposabb megismerését szolgálja a 2009 tavaszán napvilágot látott, terjedelmében, tartalmában és külső megjelenésében egyaránt impozáns munka, amelyből cikkünk első bekezdését is idéztük. Címében „földrajzi lexikon”, de kezünkbe véve és

tanulmányozva kiderül, sokkal több ennél. Olvasói sokoldalúan vehetik szemügyre egyik legszebb tájunkat, a Zempléni (Tokaji)-hegységet, az ott élő népesség életét, múltját, jelenét, gazdálkodását, alkotó tevékenységét, falvait, városait. Fokozza az értékét, hogy hasonló munka ez idáig még nem készült hazánkban.

Magyarországon (és mindenütt a világon) a lexikonokat erre szakosodott szerkesztőségek állítják össze külső munkatársak közreműködésével. A *Zemplén-hegység földrajzi lexikona* kivételt képez, mert a szerkesztési feladatokat három geográfus (Frisnyák Sándor, Gál András, Horváth Gergely) és egy informatikus mérnök (Mizsur Bálint) végezte. A kötet alapkonceptióját, a lexikonírást-szerkesztést Frisnyák Sándor emeritus professzor, a Zempléni (Tokaji)-hegység geográfus kutatója dolgozta ki és a felkéréseket követően, több mint három éven át irányította-szervezte a szerzők tevékenységét. A szócikkek írói olyan szakemberek, akik korábban is foglalkoztak a térség természet-, társadalom- és gazdaságföldrajzával, néprajzával, oktatás- és művelődéstörténetével. A Zempléni-hegység hazánk egyik legjobban feltárt, sokoldalúan kutatott területe. Tudományos feltárásában a 18–19. században a pataki kollégium tanárai, a 20. században a természet-, társadalom- és történeti földrajzi vizsgálatában előbb a debreceni egyetem (Kádár László, Pinczés Zoltán, Kerényi Attila, Csorba Péter, Süli-Zakar István), majd

az 1970-es évektől a nyíregyházi Besse-nyei György Tanárképző Főiskola oktatói jeleskedtek. A geológiai szerkezet, az ásványi nyersanyagvagyon kutatásában az Állami Földtani Intézet, a debreceni és a miskolci egyetem (Földvári Aladár, Székiné Fux Vilma, Pantó Gábor) tudósai és az itt élő gyakorlati szakemberek (Mátyás Ernő) vettek részt.

A mű a Zempléni-hegység kutatási eredményeit foglalja össze szócikkek formájában, tudományos igényvel, közérthető megfogalmazásban. Egyszerre kíván tájékoztatni és a további tájgazdálkodó-értékfeltáró munkát segíteni. Az első magyar tájféldrajzi lexikon megírásában negyven kutató, egyetemi és főiskolai oktató, muzeológus és a szerencsi gimnázium tanára vett részt. Egy recenzióknak nem lehet feladata valamennyi szerző nevét felsorolni, de azért engedtessek meg néhány közreműködőt megemlíteni: Beluszky Pál, Bencsik János, Dobány Zoltán, Fehér József, Frisnyák Sándor, Frisnyák Zsuzsa, Gál András, Gööz Lajos, Gyarmati Pál, Horváth Gergely, Jósvainé Dankó Katalin, Kókai Sándor, Papp-Váry Árpád, Pinczés Zoltán, Süli-Zakar István, Tamás Edit, Tóth József, néhai Tuba Zoltán, Viga Gyula. *(Közülük többen a Zempléni Múzea szerkesztőbizottsági tagjai, illetve szerzői – a szerk.).* A kötetben több mint 1000 szócikk, 311 fénykép (döntő többségében Frisnyák Sándor felvételei), térképvázlat, grafikon és földrajzi modell, továbbá 28 földrajzi táblázat és igen terjedelmes (36 oldalt kitevő ajánló bibliográfia található. Ez utóbbi Kozma Katalin, Horváth Gergely és Frisnyák Sándor munkája. A kötetről, a Zempléni-tájról nagyszerű összefoglalót ad a Frisnyák Sándor által készített 32 színes fényképfelvétel, amely mintegy lezárja, összefoglalja a munkát. A szócikkek a földtudományok, a botanika és zoológia legújabb eredményeit és szemléletmódját

jelenítik meg, de történnek utalások a régebbi kutatásokra (a Zempléni-hegység tudományos feltáróira) is. A hegység kutatásának őscentruma a pataki kollégium, egykori tudós tanárai, így néhány szócikk a földrajzoktatás és -kutatás helyi, tájunkhoz kötődő hagyományait is bemutatja.

A lexikon foglalkozik a táj kialakulásával, geológiai szerkezetével, felszíni formakincse (geomorfológia) jellemzésével, klímájával, vízrajzával, talajai leírásával, növény- és állatvilágával, népesség- és etnikai földrajzával. Áttekinti az emberi tevékenységi formák idő- és térbeli változásait, a településhálózat kialakulását és fejlődését, infrastruktúráját, a gazdasági élet különböző ágazatait (pl. a világhírű Tokaj-hegyaljai szőlő- és bortermeléssel) stb. A településekről egységes felépítésű szócikkek készültek, amelyekben rövid történeti-művelődéstörténeti jellemzések is helyet kaptak. De találunk olyan alapvető információkat is, amelyek a természeti és kulturális örökség mellett a mai társadalmi-gazdasági valóság értékeléséhez szükségesek. A települések adatai összehasonlításokra alkalmasak és a helyi politika formálásához, örökségvédelmi és fejlesztési koncepciók kialakításához is felhasználhatók. Ugyanakkor a lexikon (tárgyának és címének megfelelően) társadalmi, politikai, művészeti stb. témakörökkel nem foglalkozik.

Életrajzi szócikkek készültek azokról a kutatókról, akik tevékenységükkel hozzájárultak a Zempléni-hegység megismeréséhez. Talán az egyik szerkesztőt – Frisnyák Sándort – hiányoljuk a felsorolásból, aki szerénységből kihagyta magát – pedig igen sokat tett a zempléni táj kutatásában, történeti-földrajzi feltárásáért, és e lexikon megjelenésében is elvülhetetlen érdemei vannak. Külön említést érdemelnek azok a témák, amelyek a Sárospatakon folyó földrajzoktatással és tankönyvírással kapcsola-

tosak. Comenius pataki működésétől kezdődően – sok nagyhírű kollégiumot is megelőzve – a földrajzi ismereteket is tanították. 1845-ben Szeremley Gábor pataki tanár „A földrajz rövid vázolata” c. tankönyvében elsőként használta a földrajz megnevezést a korábban elterjedt geográfia, földisme és egyéb szóalkalmazás helyett.

A *Zempléni-hegység földrajzi lexikona* jelentős szakmai (tudományos) alkotás. Alapmű a polgármesterek, jegyzők, kisvállalkozók, s az egyre jelentősebbé váló idegenforgalom menedzsmenete számára is, segíti a tervezést, a település- és gazdaságfejlesztést. Hozzájárulhat az ökoturizmus, a falusi és gyógyturizmus növekedéséhez, a szőlő- és borgazdaságok fejlődéséhez. Fontos forrása lehet

a honismereti munkának, a földrajz-, biológia- és történelemoktatásnak. A lexikon írásának és kiadásának anyagi alapjait a helyi támogatók (polgármesterek, jegyzők, iskolák, egyesületek, alapítványok, vállalkozók, a hegyaljai szőlősgazdák és borászok) teremtették meg. Példamutató áldozatvállalásaikban – a nemes ügy támogatása mellett – az a felismerés is szerepet játszott, hogy a táj természeti szépségei, történelmi-kulturális öröksége, a tokaj-hegyaljai szőlőkultúra és a bor évszázadok óta kialakult hírneve ma is piaci érték. A szerzők és szerkesztők remélik, hogy a lexikonban rendszerezett ismeretek (örökölt és ma születő értékek) közreadásával az itt élő népesség táji identitása is erősödhet.

(A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. Szerk.: Frisnyák Sándor – Gál András – Horváth Gergely. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajz Intézete – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza – Szerencs, 2009)

Sleep

Arday Géza

Arcképek az emigráció irodalmából

Lelkek tükre az író, a hazáján kívül is. Ha ez a tükör nem sima, hanem karcos, vagy nem elég tiszta, akkor a tükörkép is homályos lesz, s nem elég éles, ám az irodalmi emigráció egyes magyar alkotóinak biztos kézzel sikerült éles képet láttatni és egyéni teljesítményt nyújtani. Magyar irodalmat nemcsak Magyarországon írnak, adnak ki, ítélnek meg és olvasnak, hanem Kolozsváron, Újvidéken, Beregszászban, Pozsonyban, Münchenben, Párizsban, Londonban vagy akár Torontóban is. Ezt azzal a különbséggel teszik, hogy míg a szomszéd államokban a történelmi hagyományok jó része magyar, addig a nyugati magyar irodalom teljesen idegen nyelvű és kulturális tradíciókra épült társadalmi közegben jött létre.

Családom külföldön élő tagjainak könyvtárában (Bécsben és Torontóban) kezdtem el ismerkedni a nyugati magyar emigráció '45 utáni irodalmával. Munkámban fordulópontot jelentett, amikor több évvel ezelőtt megismerkedtem a hollandiai Mikes Kelemen Kör vezetőivel. Az évek során kialakult a közös, egymást segítő baráti munka a nemzetközi témákat kutató és ismertető Mikes International irányítójával, Farkas Flóriánnal. Több éves együtt gondolkodásunk eredménye ez a kötet, hiszen a kötetben közölt írások 2004-től a Mikes International folyóiratában jelentek meg. Magyarországi kiadványok (néhány kivételtől eltekintve) helyhiányra hivatkozva nem is vállalták e tanulmányok megjelen-

tetését, vagy egy-egy részlet kihagyására akartak rávenni. Szembesülnöm kellett azzal a ténnyel, hogy jelenleg is államosítva van a magyar irodalom, csak más módszerrel, mint az ún. „átkosban”. De számos írás egy szabad országban, Hollandiában, előadás formájában elhangozhatott.

A könyvet Sárospatakról készült fotók díszítik. Nem véletlenül, hiszen emigrációnk számos és erős szállal kötődik ehhez a városhoz, amelyet külföldön iskolarendszere és kultúrája miatt „Bodrog-parti Athén” néven emlegettek. Újszászy Kálmán kezdeményezésére ugyanis már a hetvenes évektől érkeztek ide, az egyhónapos, bentlakásos Nyári Kollégiumba a külföldön (Nyugat-Európában és tengerentúlon) élő magyarok középiskolás korú fiai és lányai a szünidőben, hogy magyar apa- vagy anyanyelvi ismeretüket, magyarságtudatukat, az óhazához való kötődésüket erősítsék. A rendszerváltási kísérlet után létrejött a Sárospataki Nyári Anyanyelvi Kollégium Egyesület, amely a másfél évtized alatt végzett öregdiákoknak szervezett nyári találkozókat. Jómagam is évekig egyik szervezője voltam ezeknek a programoknak, ekkor vált számomra is fontossá a város. Évről-évre folyamatosan vettem észre azokat az emlékeket, amelyek Patak kötődését mutatják egy-egy jelentős emigrációs személyiséghez. Ilyen például Bertalan Imre amerikai magyar református lelkész áldozatkész munkájának egyik gyümölcse, a most Vendégháznak

helyet adó Bertalan-ház a Kazinczy utca 40. szám alatt. Cs. Szabó László hatalmas könyvtára, íróasztala és a róla készült festmény londoni otthonából, ami végrendelete alapján a Kollégium Tudományos Gyűjteményeibe került. Szintén a Nagykönyvtár Repozitóriumában kapott helyet Szathmáry Lajos hagyatéka, amely az Egyesült Államokból tért haza. Szathmáry Lajosra bronzplakettel díszített pad is emlékezik a Kollégium udvarán. Cs. Szabó László és Rácz István a református temetőben nyugszik. Ezeket örökítettük meg e kötet lapjain, ám fotózás közben ismét elcsodálkoztunk Sárospatak szépségén, ezért az említettekén kívül, egy tucat pataki kép díszíti a könyvet kívül és belül.

Az összegyűjtött – egymástól független, ám tematikája szempontjából mégis összetartozó – írások mindegyike (költői-írói) életutakat mutat be. Azzal a szándékkal, hogy a téma iránt fogékony olvasók, tanítványaim és barátaim kezébe adhassam több éves munkám eredményét. A tanulmányok meghatározó személyiségeket, illetve irodalmi munkásságukat dolgozzák fel, akiknek gyermekkoruk, ifjúságuk, vagy

életszakaszuknak egy része Erdélyhez kötődik (pl. Cs. Szabó Lászlóé, Wass Alberté) és egyúttal reformátusok, mint például az Oslóban élő Sulyok Vince; vagy Szathmáry Lajos, aki Chicagóban volt műgyűjtő és kultúrateemtő mecénás. A kötetben szereplő Cs. Szabó László Londonban élte élete második felét, Wass Albert, Szathmáry Lajos és Márai Sándor Amerikában. Sulyok Vince Norvégiában alkot, Tóth Z. László Belgiumban él, Agota Kristof pedig Svájcban. Szabó Dezső regényének és személyének feltámasztását az Ausztriában élt Kovách Aladárnak és Gombos Gyulának köszönhetjük, aki pedig az Egyesült Államokban alkotott.

A kötetben olvasható tanulmányok, eszszék, recenziók és előadások a nyugati magyar irodalom egy szeletének, pontosabban egyes alkotóinak a bemutatását szolgálják. Az írások és a benne szereplők Tamási Áron elhíresült gondolatát igazolják, amelyet londoni látogatásakor mondott: „akármelyik dombon áll is a pásztor, ugyanazon a nyájon a szeme.” E gondollal ajánlom írásaimat a megtisztelő figyelmükbe.

(Arday Géza: Írók az emigrációban. Fejezetek a '45 utáni nyugati magyar irodalomról. Mikes International, Hága (Hollandia), 2009. A kötet bevezetője és három fejezete „Írók az emigrációban. Cs. Szabó László, Szathmáry Lajos, Szabó Zoltán és Sárospatak” címmel elhangzott a Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete 290. klubestjén, 2009. december 18-án, a Magyar Kultúra Alapítvány színházában.)

M. Takács Lajos

A történet valóságatlansága

Koch Imre valóban költő: különös tehetség. Világa rendkívül gazdag és bensőséges. Maga érzékeny, mélyen gondolkodó, befelé élő, feltehetően magányos ember. Ötvennégy éves; ez az első kötete. A nyolcvan oldalas, levegősen tördelt könyvben 47 költeménye 32 oldalnyi felületet tölt be. (16 oldalt foglalnak el Kovács Tamás Vilmos változó minőségű rajzai.)

A költőt nem ismerem, a versek keletkezési ideje hiányzik. Druzsin Ferenc fülszövege és a szerzőnek az arcképe alatti három elvont mondata szemlélődő, filozofikus természetűre utal. A portréfotó robusztus, egy tömbből faragott felsőtestet és koponyát mutat. Tekintete fürkésző, távolságtartó; arca öntudatos és jóindulatú, erőt és bátortalanságot egyszerre sugall. Szeretném, ha nem bölcsész, inkább műszaki ember volna...

Ellentétben a már több évtizedes irodalmi-kritikai divattal, fontosnak tartom a szerzők pályájának, sorsának ismeretét is – különösen a költőknél –, ha valamelyikük munkájáról írom adatik. A Tokaji Íróklub X. évkönyvében (2000-ből) a résztvevők névsorában szerepel Koch Walter: az is ő lenne? Az ugyancsak pannon gyökerű Kálmán Béla professzor könyvéből tudom; germán eredetű két utónevünk, a Walter és az Imre is uralkodót, vezetőt jelent. Alkalmassint a csendes, rejtőzködő költő bújócskázik velünk? Nem is említve már Walther von der Vogelweidét és Szent Imre herceget...

Nincs értelme feltenni a kérdést: kiktől tanult, kik voltak a „mesterei” költőink közül? Munkáinak hangulata, érzelemvilága, látomásossága, természet- és létszemlélete azonban – mutatis mutandis – mégis emlékeztet Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Tóth Árpád, Kosztolányi, Babits, Radnóti; olykor – talán nem véletlenül – Csorba Győző és Takács Gyula műveire is. Festőisége, „plasztikája” erős; érzékelhető és szemlélhető, gazdag és változatos. Természeti és emberalkotta tájainak, vizualitása, asszociációinak látványvilága – esetenként össze nem illő – nagy mestereket idéz; Giottótól Rembrandtig, Paál Lászlótól Szőnyi Istvánig, Csontvárytól Gulácsy Lajosig, Vaszary Jánostól Bernáth Aurélig, sőt, kubista-futurista városképekig. Természetesen nem gondolom, hogy az általam igazolhatónak vélt költészeti és festészeti párhuzamok Koch Imre tudatosan megkonstruált elméleti érzékenység-fitogtatásai volnának; ez abszurdum lenne. Azt viszont bizonyíthatónak tartom, hogy a szerző kiterjedt és mély irodalmi-képzőművészeti érdeklődésének, bensőséggel megélt műveltségének természetese következményei.

Talán ifjúkori élményeinek lenyomataként, szövegeiben felfedezhetjük az 1960-as, '70-es évek modern „magas”- és „populáris” kultúrájának egyes irányzatait, azok szerkesztés-, szemlélet- és kifejezőmódjait: Antonioni és Jancsó hosszú, halk, lassú „snittjeit”; a filozofikus sci-fi-szerzők (írók és filmrendezők) élőt és élettelen

kozmosz-kozmozgonikus egységben, a végtelen mindenség csendes lüktetésével visszaadó poézisét; a legjobb természetfilmek alkotóinak Földünk teljes élővilágát rokonainkka lelkesítő feltétlen humanitását. „Horribile dictu”: a költemények némely szó szerkezetében, mondataiban „egy az egyben visszaköszönnek”, pl. Máté Péter, S. Nagy István, Demjén Ferenc, Pataky Attila slágerszövegei. A versek egy része történeti helyszíneinek, „életképeinek” hangulata, profán szertartásossága, szimbolikája, sugallt moralitása és műveltség-eszménye az antik Hellász és Róma megidézésétől, ószövetségi tartalmak, a népvándorlás kori pogányság és a középkori Krisztus-hit reminiscenciáin át, reneszánsz és barokkos pillanatok felvillantásáig vezetnek az érzékeny olvasót.

Minden látszólagos távolságtartása, rejtőzködése ellenére – örömmre – Koch Imre szövegeiben felfedezhetők, megbecsült módon jelen vannak a költő szűkebb és teljes hazája, a magyar nyelv iránt érzett érzelmi elkötelezettségének és mai, sok tekintetben nagyon rossz világunk iránti kritikájának tanúságtételei. Szemér-

mesen, visszafogottan, olykor csupán utalással, de bensőségesen szól kedves barátairól és a szeretett nő(k)ról is. A szó legtágabb értelmében szabad versei használhatatlanná – és szükségtelessé – teszi a „klasszikus” verstan kategóriáit. Az ún. „központozás”; a nagybetűk és az írásjelek teljes mellőzése jól használható eszköz ad a költő kezébe: a rövid „verssorok” többsége asszociatív-szintaktikai kapcsolatba lép, hol a megelőző, hol a következő sorral, gyakran előre-hátra egyaránt. Ezek az érzelmi-gondolati „enjambement”-ok tágassá, többértelművé, sejtelmessé „varázsolják” a szöveget.

Koch Imre biztonsággal, mesterien bánik a magyar nyelvvel; ezért különösen bosszantó az a néhány ügyetlen, lapos szóhasználat, amely az ismeretlenségben maradt, névtelen szerkesztő mulasztásának róható fel; a gondatlan, igénytelen „ciklusszervezés”-sel, valamint az illusztrációk tartalmi és tördelési szempontból is figyelmetlen, rossz elhelyezésével együtt. *A Nap sárga arca* egy tapasztalt, öregedő, alig ismert költő kései, számomra mégis revelatív erejű bemutatkozása.

(Koch Imre: *A Nap sárga arca. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2008*)

Számunk szerzői

Áfra János 1987-ben született Hajdúböszörményben. Költő, képzőművész, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.

A. Gergely András 1952-ben született Budapesten. Szociológus, politológus, a politikatudomány kandidátusa, az MTA Politikai Tudományok Intézete tudományos főmunkatársa.

Arday Géza 1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész.

Balácsi Károly 1945-ben született Bernecebarátiban. Szociológus, közösségfejlesztő, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk főszerkesztője.

Boros László 1937-ben született Tokajban. Geográfus, a földrajztudomány kandidátusa, a Nyíregyházi Főiskola nyugalmazott főiskolai tanára.

Cseh Gizella 1972-ben született Komáromban (Komarno). Tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Egeresi László PhD 1970-ben született Sárospatakon. Biblikus teológus, héber tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának egyetemi docense.

Földy Krisztina Lilla 1977-ben született Sárospatakon. Magyar szakos bölcsész, jogász, a Közép-Európai Egyetem (CEU) Kulturális és Művészeti Központjának programkoordinátora, lapunk szerkesztője.

Horváth Enikő 1991-ben született Miskolcon. A sárospataki Árpád Vezér Gimnázium idén érettségizett diákja.

Mester Györgyi 1954-ben született Budapesten. Író.

Mezősi Miklós PhD 1960-ban született Budapesten. Költő, irodalom- és operatörténész, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának egyetemi docense (Szombathely).

M. Takács Lajos 1940-ben született Miskolcon. Szlavista, magyar filológus, tanár, szerkesztő, ny. gimnáziumi igazgató (Edelény).

Nagypál István 1987-ben született Budapesten. Költő, író.

Nyerges Gábor Ádám 1989-ben született Budapesten. Költő, szerkesztő, egyetemi hallgató.

Palágyi László 1989-ben született Királyhelmeceken. Költő, egyetemi hallgató.

Sarkadi Tünde 1971-ben született Nagyváradon. Turisztikai szakember, a Magyar Turizmus Zrt. volt munkatársa.

Szirányi János 1944-ben született Budapesten. Zenei szerkesztő, zongoraművész-tanár, a Bartók Béla Emlékház igazgatója, a Magyar Rádió volt elnöke.

Takács Béla (1930, Sárospatak – 1997, Debrecen). Református lelkész, néprajzkutató, művészettörténész, a néprajztudomány kandidátusa, a sárospataki, majd a debreceni Református Kollégium múzeumának igazgatója.

T. Kiss Tamás PhD 1949-ben született Jászberényben. Művelődéskutató, közművelődési szakember, a SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Karának főiskolai tanára.

Varga Bálint 1992-ben született Sátoraljaújhelyben. A miskolci Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola tanulója.